

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Dilbilim Bölümü

DBB 301 Metindilbilim
Açık Ders Notları

Prof. Dr. Gülsün Leylâ Uzun

○ **METİN - SÖYLEM AYRIMI**

Metin-Söylem-Tür

Metindilbilim ürün metni, metin yapan ölçüt ve kuralları saptamanın yanı sıra çeşitli **metin türlerindeki** değişik yapılanmaları ve bu yapılanmaların kazandığı işlevsel özellikleri de araştırır.

Tür kavramı, bütün bilim alanları içinde söz konusu nesne ya da olgunun diğerleriyle olan benzerlik veya farklılıklarını, dolayısıyla da kendine özgü niteliklerini betimlemek için insan zihninin yaptığı soyutlamayı gösteren bir kavramdır. Dilbilimde tür kavramının tanımı yapılırken daha özelleşmiş olarak **söylem** ve **söylem topluluğu** kavramlarına başvurulduğu görülmektedir.

Metindilbilimde, metin türü ayrımını daha iyi kavrayabilmek için metne tür kazandıran yani metnin, örneği olması amaçlanan türe ait özellikler sergilemesini sağlayan söylem kavramı üzerinde durmak gereklidir.

Söylem, dilin bir iletişim aracı olarak etkileşimsel boyutuyla ele alınışıyla ilişkilendirilir. Metinlerin iletişim işlevi kazanmasını sağlayan, metindeki dilsel düzenlemeler aracılığıyla izlenebilen ve algılanırlık kazanan soyut bir olgudur. Dili bir iletişim aracı olarak ele aldığımızda, üreticisi (konuşucu, yazar) ve alıcısı (dinleyici, okur) incelemenin dışında tutulamaz. Dolayısıyla böyle bir inceleme, Ruhi'nin (1996) de belirttiği gibi, dilin, belli bir zaman-uzam bağlamı içinde, belirli iletişimsel işlev ve amaçlarla yani söylem bağlamlarında üretilmiş sözcükler ya da metinler yoluyla ele alınıyor oluşu demektir. Çeşitli dilbilim çalışmaları, bilişsel ruhbilimdeki gelişmeler ve toplumdilbilimin ortaya koyduğu betimlemeler, iletişimde iletinin içeriğinin yalnızca dil düzeneği ile sınırlı tutulamayacağını göstermektedir. Öyle ki, dil dizgesi bağlam, işlev, amaç, bağıntı kavramlarından soyutlandığında iletişimi bir bütün olarak anlamak güçleşmektedir.

Metin Türü ve Söylem Topluluğu İlişkisi

Metnin iletişimsel amaçları ve işlevleri, tür içinde belirginleşir. Metnin iletişimsel amaçları, metnin türünü; metin türü de o metne özgü söylem şemasını ve dil kullanımlarını belirler. Swales'in (1990) belirttiği gibi, tür belli bir iletişimsel olay sınıfıdır ve belli iletişimsel amaçları taşıyan üyeleri, yani **söylem topluluğunun** üyelerini kapsar. Türün beklentileri, o türü kullanan söylem

topluluğu üyelerinin amaçları doğrultusunda oluşmaktadır. Bir diğer deyişle, bu amaçlarla önce söz konusu türün ne olduğu ve ne olmadığı, yani mantığı tanımlanır. Ardından da tanımlanan bu tür, söylem topluluğunun tüm üyeleri tarafından tanınır. Swales'e göre türün mantığı, bir yandan söylemin şematik yapısını biçimlendirir, bir yandan da içeriğe ve biçime yönelik seçimleri etkiler. İletişimsel amaç, belli bir sözbilimsel eylemin gerçekleştirilmesine yönelik olarak türün sınırını çizer. Bir türün örnekleri kendi aralarında yapı, biçim, içerik, hedef alıcılar gibi özellikler açısından benzerlik gösterir. Türün tüm olası beklentilerini yerine getiren bir örnek ortaya çıkarsa, yani üretilirse bu örneği öntip kabul edilir.

Swales, yukarıda yer verdiğimiz tür tanımını yaparken söylem topluluğu kavramının dilsel topluluk kavramından nasıl ayrıldığını açıklamaktadır. Bu iki topluluğun dil kullanım koşulları aşağıdaki Tablo'da sıralanan yanlarıyla birbirinden farklıdır. Bu farklılaşmaları okurken Türkçe konuşanlar kümesi ile Türkçe bilim dilini kullananlar kümesinin birbirine olan konumlanışını düşünürsek dilsel topluluğunun ilk kümeye, söylem topluluğununsa ikinci kümeye örnek oluşturduğunu hemen görebiliriz.

Tablo: Dilsel Topluluk-Söylem Topluluğu Ayrımı

Dilsel Topluluk	Söylem Topluluğu
Dil kullanımı toplumsal bir davranıştır.	Dil kullanımı işlevsel bir davranıştır.
Dil temel toplumsallaşma sürecinin bir parçasıdır.	Dil temel toplumsallaşma sürecinden ayrıdır.
Dilsel topluluğa katılım doğal süreç içinde kendiliğinden gerçekleşir; çevre ve duygusal koşullara bağlı olarak belirlenir.	Söylem topluluğuna katılım irade ve istekle gerçekleştirilen ve topluluk üyelerince kabulü öngören aşamalı bir süreçtir.
Örneğin grup dayanışması, bireysel beklentiler gibi daha pek çok günlük yaşama ilişkin bireysel ihtiyaçlarla biçimlenir.	Söylem topluluğunun paylaştığı ortak amaçlarla biçimlenir.

Söylem ve söylemi sergileyen tür içinde oluşturulan dil, metindilbilimde tür çözümlemesinin ayrı bir çalışma konusu oluşturmasına neden olmuştur. Bu konu hem ürün metinlerin türe özgü söylemsel özelliklerinin tanımlanmasına yöneliktir hem de özellikle bir metin türünde yazma eyleminin öğretilmesi açısından öğretim ortamlarına önemli katkılar sağlayabilmektedir.

Buraya kadar söylediklerimizi özetlersek; her ürün metin, bir söylem

topluluğunun tanımladığı amaçlara göre biçimlenen ve türünü belirleyen bir söylem şemasına sahiptir. Bunun yanı sıra türe özgü içerik ve biçim özellikleri taşımaktadır. Üst yapı düzenlemeleri, söylem topluluğunun beklentileri doğrultusunda gerek söylem şeması gerekse içerik ve biçim özellikleri açısından türe özgü ürün metinler oluşturulmasını sağlamaktadır.

TEMEL KAYNAKLAR

Biber, D. (1989). A typology of English texts. *Linguistics*, (27), 3-43.

Bhatia, V. K., (1993). *Analysing genre*. London: Longman.

Brown, G., G. Yule (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Forey, Gail (Editor) & Geoff Thompson (Editor). (2010). *Text Type and Texture (Functional Linguistics)*. London: Equinox.

Grabe, W. (1997). Contrastive rhetoric and text-type research. : (Eds.) U. Connor; R.B.Kaplan. *Writing Across Languages*. USA: Addison-Wesley Publishing, 115-137.

Lyons, J. (1977). *Semantics I and II*. Essex: Longman. Renkema, J. (1993). *Discourse Studies. An Introductory Textbook*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Renkema, Jan. (1993). *Discourse Studies. An Introductory Textbook*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Ruhi, Ş., (1996). *Söylem ve birey*. : (Haz.) A. Kocaman, *Söylem Üzerine*. Ankara: Hitit Yayınevi, 17-37.

Saukkonen, P. (1983). What are the main semantic pragmatic features of stylistic text types?:*Proceedings of the XIII th International Congress of Linguists (Tokyo 1982)* Tokyo: The Hagu.

Schiffrin, D. (1994). *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.

Smith, E. L. (1985). Text type and discourse framework : *Text* 5 (3), 229-247.

Swales, J. (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: CUP

Uzun, G. Leyla (2011). *Metindilbilim*. A. S. Özsoy ve Z. Erk Emeksiz (Hazl.) *Genel DilbilimII* (152-180). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.